

HATÁRTALAN TUDOMÁNY

AZ ÚJ BÜNTETŐELJÁRÁSI TÖRVÉNY HATÁSA A BÜNTETÉS-VÉGREHAJTÁSRA, KÜLÖNÖS TEKINTETTEL A KÉNYSZERINTÉZKEDÉSEK VÉGREHAJTÁSÁRA

*Infinite Science – The impact of the new
Criminal Procedure Act on the Prison Service, in particular to the
enforcement of the coercive measures*

Tanulmányomban azokat a kapcsolódási pontokat keresem, amelyek összekötik a büntetőeljárást a büntetés-végrehajtással. A büntetés-végrehajtással kapcsolatos jogi szabályozás ugyanis részben a büntetőeljárás kódexben, nagyobb részben pedig a büntetés-végrehajtásról szóló törvényben helyezkedik el. Tanulmányomban így azt kívánom bemutatni, hogy egy-egy jogterület önmagában nem vizsgálható, hanem mindig ki kell tekintenünk más jogágak szabályozási rendszerére is.

Kulcsszavak: büntetőeljárás, büntetés-végrehajtás, kényszerintézkedések, Emberi Jogok Európai Egyezménye, Emberi Jogok Európai Bírósága

In my paper I look for the links that connect the criminal procedure with the execution of the punishment. The law on the enforcement of penalties is partly contained in the Criminal Procedure Code and in large part in the Code for Prison Service.

In my study, I intend to show that one area of the law may not be examined only in itself alone, but must always be looked together with the regulatory system regarding other branches of law.

Keywords: Criminal Procedure, Prison Service, coercive measures, European Convention on Human Rights, European Court of Human Rights

Bevezetés

A különböző törvények kölcsönösen hatnak egymásra, igaz ez a Bv. és a Be. esetében is. A legfontosabb kapcsolódási pont viszont a strasbourgi joggyakorlat, melyből kiderül, hogy az egyes országokban nem egységesek a fogva tartás körülményeire és a fogvatartotti jogok biztosítására vonatkozó előírások. Az Emberi Jogok Európai Bírósága (továbbiakban: EJEB) igyekszik egy ún. minimum szintet meghatározni, melynek során tekintetbe veszi az eset összes körülményét, a kifogásolt bánásmód időtartamát, annak fizikai és mentális hatásait, az áldozat nemét és egészségi állapotát.

A törvények kölcsönhatása

A büntetőeljárás reformjára többek között azért volt szükség, mert „*az Országgyűlés az új Büntető Törvénykönyvvel és az új büntetés-végrehajtási kódexszel az anyagi és a büntetés-végrehajtási jog szabályait már új, biztos alapra helyezte. Amíg azonban nincs elrendezve, hogy a bűncselekmény elkövetésétől a büntetés végrehajtásáig hogyan kell eljutni, addig a büntetőjog szigorának sem lehet következetesen érvényt szerezni*”.¹

Ugyanakkor nemcsak a büntetések, az intézkedések, egyes kényszerintézkedések és a szabálysértési elzárás végrehajtásáról szóló törvény (továbbiakban Bv.)² hatott az új büntetőeljárásról szóló törvényre (továbbiakban: Be.)³, hanem a Be. is változásokat eredményezett a Bv.-ben, többek között a kényszerintézkedések körében. Nem maga a 2017. évi XC. törvény módosította közvetlenül a Bv.-t, hanem a Be. hatályba lépésével kapcsolatos ún. salátatörvény⁴, melynek következtében módosult a Bv. negyedik része. Az említett jogszabály 65 szakasza volt kihatással a Bv.-re. Többek között azért kellett a Be. elfogadását követően módosítani a Bv.-t, mert a büntetőeljárás reform miatt a Be.-ben megváltoztak a szerepek, új jogintézmények születtek, régié pedig kihaltak. Mivel a Bv. a régi nevekre és fogalmakra épült, ezektől meg kellett tisztítani. A legtöbb változtatás egyfajta korrekciót jelentett, melyek zöme büntetőeljárás termézetű volt, s ezen belül is terminológiai módosítást jelentett.

A salátatörvénnyel érintett korrekciós módosítások

A salátatörvénnyel érintett korrekciós módosítások többféleképpen jelennek meg a Bv.-ben. Az alábbiakban kiemelek néhány olyan fogalmat, jogintézményt, melynek változása kihatással volt a Bv.-re is.

1 A 2017. évi XC. tv indokolása

2 2013. évi CCXL. törvény a büntetések, az intézkedések, egyes kényszerintézkedések és a szabálysértési elzárás végrehajtásáról (Bv.)

3 2017. évi tv. A büntetőeljárásról (Be.)

4 2017. évi CXCVII. törvény a büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvény hatálybalépésével összefüggő egyes törvények módosításáról (saláta tv.)

- *A Be. szerinti tartózkodási hely*

A Be. szerinti tényleges tartózkodási hely az az ingatlan, ahol a büntetőeljárásban részt vevő személy ténylegesen tartózkodik, ideértve a fogva tartás helyét, illetve a nem magyar állampolgár szálláshelyét is.

Ez a tényleges tartózkodási hely nem biztos, hogy azonos a lakcímmel, amelyet a polgárok személyi adatainak és lakcímének nyilvántartásáról szóló törvény meghatároz.

A két eltérő törvényi meghatározás miatt a salátatörvény módosította azokat a jogszabályokat, ahol a tartózkodási hely a büntetőeljárással összefüggésben jelenik meg.

- *Ügyész/ügyészség*

A Be.-ben változik az ügyész neve, és helyette az ügyészség szerepel. Ennek oka, hogy az ügyészség hierarchikus szerv, és az ügyész a szervezet nevében jár el. Ugyanakkor néhány helyen megmarad az ügyészi név, abban az esetben, amikor a törvény kifejezetten az eljáró ügyészre gondol. A salátatörvény ennek megfelelően minden olyan jogszabályban, és nem csak a Bv.-ben, ügyészségre módosította az ügyészt, amikor az ügyész az ügyészség büntetőeljárási hatásköreit gyakorolja.

- *A terhelt*

A Be. értelmében a terhelt olyan személy, akivel szemben büntetőeljárást folytatnak. A büntetőeljáráson kívüli jogviszonyokban viszont a büntetőeljárás hatálya alatt álló személyek közé sorolja, a bűnügyi nyilvántartási rendszerről szóló törvény fogalomhasználatával egyezően.

- *Vagyoni érdekelt*

A Be. szerint a vagyoni érdekelt a büntetőeljárásban részt vevő személyek, és nem csupán egyéb érdekelt, ezért utóbbiakhoz képest plusz jogokkal és kötelezettségekkel rendelkeznek. Ennek megfelelően kell szerepelnie a vagyoni érdekeltnek a Bv.-ben is.

- *Megkeresés – Adatkérés*

A régi Be. szerinti megkeresés jogintézménye adatkérésre változik, ezért a Bv.-re vonatkozó jogszabályt is módosítani kellett ennek érdekében. A változtatás háttérében az áll, miszerint a Be. azért módosított ennél a résznél, hogy logikusabb rendszerbe helyezze a megkeresésre, a nyomozó hatóság egyéb adatszerző tevékenységére vonatkozó, valamint a büntetőeljárás során eljáró szervekre irányadó ágazati jogszabályokban szabályozott adatgyűjtő tevékenységet. A Be. kódex az e területet gyakorta jellemző következetlenségeket megszüntette, és a megkeresést – bár tartalmában a korábbiakkal nagyrészt azonos módon – az adatkérés és az adatgyűjtés intézményei vették át.

- *Kényszerintézkedések*

Néhány kényszerintézkedés neve megváltozik a Be.-ben: pl. előzetes letartóztatás helyett csak letartóztatás szerepel a törvényben, az ideiglenes kényszergyógykezelés pedig előzetes kényszergyógykezelésre változik. Az új fogalmaknak az érintett Bv.-ben is meg kell jelenniük.

- *Gyanú – Megalapozott gyanú*

A büntetőeljárás szakaszainak eltérő célja van, és ennek megfelelően megváltozik a gyanú különböző fajtáihoz kapcsolódó megismerési szint. A büntetőeljárás törvényéhez kapcsolódó más jogszabályokban a gyanú és a megalapozott gyanú nem mindig következetesen különül el egymástól, és ezáltal sokszor nem helyesen használják ezeket a fogalmakat. A salátatörvény egyfajta egységet igyekszik elérni. A Bv.-ben a bűncselekmény gyanújára utalás egy olyan szakaszt érint, amelyet a salátatörvény módosított.

- *Eljárás megszüntetése*

A régi Be. a vádemelés előtt hol az eljárás, hol a nyomozás megszüntetéséről szólt. A Be. egységes fogalomként az eljárás megszüntetéséről rendelkezik, ezt a salátatörvény kiterjeszti a Bv. kódexre is, megszüntetve ezzel a fogalmi kettőséget.

- *Vádemelés elhalasztása – Feltételes ügyészi felfüggesztés*

A régi Be.-ben szereplő vádemelés elhalasztása helyett az új Be.-ben feltételes ügyészi felfüggesztés szerepel. Nem csupán terminológiai változtatásról van itt szó, hanem tartalmi újításról is. A Be. rendelkezéseinek megfelelően kellett pontosítani a Bv.-t is.

- *Vádemelés – Vádirat benyújtása*

A Be.-ben egységesen a vádemelés szerepel, a külön eljárásokban is, és ennek megfelelően módosítja a salátatörvény a többi jogszabályt is.

- *A bíróság határozatának különféle formái*

A bíróság az eljárása során ügydöntő határozattal, nem ügydöntő végzéssel vagy határozati formát nem igénylő bírói intézkedéssel dönt. Ügydöntő határozat az ítélet és az ügydöntő végzés. A salátatörvény ennek megfelelően módosítja az egyes törvényeket is.

- *Jogerő*

A Be. a jogerő fogalma alatt kizárólag az anyagi jogerőt érti. Anyagi jogerőre az ítélet és az ügydöntő végzés, vagyis az ügydöntő határozat emelkedhet. Ennek megfelelően módosítja a salátatörvény a többi jogszabályt is.

- *Véglegesség*

A nem ügydöntő végzésként szereplő határozatok, mivel jogerőre nem emelkedhetnek, így a megfelelő alaki jogerő neve a Be.-ben az ún. véglegesség.

A salátatörvénnyel nem érintett módosítások

Ugyanakkor nem minden olyan új szabály került be a Bv.-be, amely a Be.-ben más lett, és a Bv.-t is érinti. Ilyen például az alábbi:

A határozatok eljárásjogi kötőereje – A további jogorvoslattal nem támadható határozatok

A Be. értelmében a bíróságon kívüli, büntetőeljárásban eljáró szervek határozataihoz nem fűződik jogerő. A nyomozási szakban a határozatok eljárásjogi kötőerejének új törvénybeli megjelenése „a további jogorvoslattal nem támadható” kifejezés. A salátatörvény ennek megfelelően bár módosítja az egyes törvényeket is, a hatályos Bv.-ben ez mégsem jelenik meg. A Bv. kódex 21. § (5) bekezdése értelmében:

„A panaszt harminc napon belül kell elbírálni, kivéve, ha az ügy jellege ezt soron kívül szükségessé teszi. E határidő indokolt esetben harminc nappal meghosszabbítható. A panasz elbírálásáról, valamint a határidő meghosszabbításáról az elítéltet és az egyéb jogcímen fogvatartottat, illetve a panasztevőt írásban tájékoztatni kell. A panasz elbírálásáról szóló határozat ellen további jogorvoslatnak nincs helye.”

Látható tehát, hogy nem szerepel a Bv.-ben „a további jogorvoslattal nem támadható” kitétel, hanem helyette továbbra is benne maradt a „jogorvoslatnak nincs helye” rész.

A Bv. hatálya

A Bv.-t többek között a Be. szerinti letartóztatás, előzetes kényszergyógykezelés és őrizet, valamint a rendbíróság helyébe lépő elzárás végrehajtása során kell alkalmazni. Ez azt jelenti, hogy a Be.-ben szabályozott kényszerintézkedések egy része házasítható a Bv.-vel

A Be.-ben a kényszerintézkedésekkel kapcsolatban érdemi változás látszólag nem történt, a nevek változtak ugyan, de a szabályok nagy része megmaradt. Ha jobban megnézzük viszont a rendelkezéseket, akkor az előbbi kijelentés felülvizsgálatra szorul.

A Be.-ben nem csupán külön fejezetet, hanem külön címet szentel a jogalkotó ennek a résznek. (Be. Nyolcadik rész)

A személyi szabadságot érintő kényszerintézkedések közül a témánk szempontjából az őrizet az első, amit fontos bemutatni.

Őrizet

Az őrizet szabályozása külön fejezetben történik a Be.-ben. Ezt követik azok a részek, amelyekben a többi személyi szabadságot érintő kényszerintézkedést – úgymint a távollatást, a bűnügyi felügyeletet, a letartóztatást és az előzetes kényszergyógykezelést – bár külön-külön, egy-egy saját fejezetben, de mégis a személyi szabadságot érintő kényszerintézkedéseken belül egy megkülönböztetett alcsoportban, a személyi szabadságot érintő bírói engedélyes kényszerintézkedések néven szabályozzák.

Mivel az őrizetet nemcsak a bíróság, hanem az ügyészség és a nyomozó hatóság is elrendelheti, ezért ez a kényszerintézkedés a személyi szabadságot érintő kényszerintézkedések csoportján belül nem tartozik a bírói engedélyes kényszerintézkedések alcsoportjába, hanem alcsoport nélkül, önállóan szerepel a törvényben. Változást jelent, hogy visszatért a régi Be.-ből az a szabály, miszerint a terhelt tettenérés esetén akkor vehető őrizetbe, ha a személyazonossága nem állapítható meg. Változást jelent továbbá, hogy az őrizet esetén más lesz az értesítés határideje, és másképpen alakul az értesítendő személyek köre is. A hatályos szabályok értelmében az őrizetbe vétel elrendeléséről és a fogva tartás helyéről huszonnégy órán belül értesíteni kell a terhelt által megjelölt hozzátartozót, ennek hiányában pedig a terhelt által megjelölt más személy is értesíthető. A Be. értelmében az őrizet elrendeléséről és a fogva tartás helyéről legkésőbb nyolc órán belül tájékoztatni kell a terhelt által megjelölt nagykorú személyt.

Személyi szabadságot érintő bírói engedélyes kényszerintézkedések

A letartóztatás és az előzetes kényszergyógykezelés a személyi szabadságot érintő bírói engedélyes kényszerintézkedések között kapott helyet a Be.-ben. A személyi szabadságot érintő bírói engedélyes kényszerintézkedéseknél történő változtatásoknál ki kell emelni, hogy a jogalkotó a törvényi feltételek okainál különbséget tesz ténybeli okok és valószínűsíthető okok között, bár nem ezeket a kifejezéseket használja. Csak a jogszabály szerkezetéből és nyelvtani értelmezéssel tudjuk ezt a két kört elkülöníteni.

A Be. értelmében a személyi szabadságot érintő bírói engedélyes kényszerintézkedés több okból rendelhető el. Ezek az alábbi esetek érdekében történhetnek:

- a terhelt jelenlétének biztosítása,
- a bizonyítás megnehezítésének vagy megghiúsításának megakadályozása,
- a bűnisméltés lehetőségének megakadályozása.

Az első esetben, amikor a terhelt jelenlétét akarják biztosítani, akkor rendelhető el, ha a terhelt:

- megszökött, szökést kísérelt meg, vagy a bíróság, az ügyészség vagy a nyomozó hatóság elől elrejtőzött (ténybeli ok), illetve
- megalapozottan feltehető, hogy a büntetőeljárásban elérhetetlenné válna, így különösen megszökne, elrejtőzne (valószínűsíthető ok).

A második esetben, a bizonyítás megnehezítésének vagy megghiúsításának megakadályozása érdekében történhet az elrendelés, ha:

- a terhelt a bizonyítás megghiúsítása érdekében a büntetőeljárásban részt vevő vagy más személyt megfélemlített, jogellenesen befolyásolt, vagy tárgyi bizonyítási eszközt, elektronikus adatot, vagy vagyonekobjzás alá eső dolgot megsemmisített, meghamisított vagy elrejtett (ténybeli ok), illetve
- megalapozottan feltehető, hogy a terhelt a bizonyítást veszélyeztetné, így különösen a büntetőeljárásban részt vevő vagy más személyt megfélemlítene, jogellenesen befolyásolna, tárgyi bizonyítási eszközt, elektronikus adatot vagy vagyonekobjzás alá eső dolgot megsemmisítene, meghamisítana vagy elrejtene (valószínűsíthető ok).

A harmadik esetben, a bűnisméltés lehetőségének megakadályozása érdekében akkor rendelik el, ha a terhelt:

- a gyanúsított kihallgatását követően az eljárás tárgyát képező bűncselekményt folytatta, vagy a gyanúsított kihallgatását követően elkövetett újabb, szabadságvesztéssel büntetendő szándékos bűncselekmény miatt gyanúsítottként hallgatták ki (ténybeli ok), illetve
- megalapozottan feltehető, hogy a megkísérelt vagy előkészített bűncselekményt véghez vinné, az eljárás tárgyát képező bűncselekményt folytatná vagy szabadságvesztéssel büntetendő újabb bűncselekményt követne el (valószínűsíthető ok).

A ténybeli és a valószínűsíthető okokra történő felosztás célja, hogy a jogalkotó az okok összeütközését elkerülje.

A kényszerintézkedések közül az előzetes letartóztatás neve 2018-tól megváltozott, és „csak” letartóztatásnak hívják, ugyanakkor az ideiglenes kényszergyógykezelés jelzős szerkezete bár megmaradt, a neve előzetes kényszergyógykezeléssé változott. A változtatások háttérben nem tartalmi szempontok, hanem sokkal inkább nyelvészeti okok szerepelnek. A második helyen említett kényszerintézkedés nevében meglévő jelzős szerkezet azért marad meg, mivel az ideiglenes helyébe lépő előzetes névnek utalnia kell arra a különbségre, amely a végső döntésben szereplőtől elhatárolja a kényszerintézkedést. Továbbra is ideiglenes tehát az előzetes kényszergyógykezelés, hiszen a „szabadságtól

elvonás” csak a jogerős ügydöntő határozatig tarthat. (Csak zárójelben jegyzem meg, hogy a mindennapok jogalkalmazásában a letartóztatást rövidítve csak „előzetes”-nek hívják, és jól tudjuk, hogy a berögződések problémát okozhatnak később, amikor az „előzetes”-ről beszélnek majd, és még mindig a régi előzetesre, vagyis a letartóztatásra gondolnak, és nem a kényszergyógykezelés új nevére.)

Letartóztatás

Az első kérdés, ami a múltból továbbra is megmaradt, hogy a letartóztatás vajon kényszerintézkedés, vagy előrehozott büntetés?

Mit mond a Kúria?

A Kúria 1/2014. számú büntető elvi határozata⁵ kimondta, hogy a letartóztatás nem lehet előrehozott büntetés, és az eljáró hatóságoknak törekedniük kell arra, hogy ez a kényszerintézkedés a lehető legrövidebb ideig tartson.

Mit mond az Emberi Jogok Európai Bírósága?

Az Emberi Jogok Európai Bírósága (továbbiakban: EJEB) szerint az elhúzódó fogvatartás csak akkor lehet indokolt, ha a közérdek nagyobb súllyal esik latba, mint az ártatlanság vélelme.⁶

Mit mond a Bv.?

A Bv. tv. 386. § (1) bekezdése értelmében a letartóztatás végrehajtására – függetlenül a letartóztatás végrehajtási helyétől – a szabadságvesztés végrehajtására vonatkozó szabályokat kell alkalmazni.

A kiinduló kérdés így továbbra is, hogy mi a letartóztatás: kényszerintézkedés, vagy előrehozott szabadságvesztés. Ugyanis hiába mondja ki a Kúria és az EJEB is, hogy nem lehet előrehozott büntetés, a Bv. félreérthető módon fogalmaz, bár ezt a 386. § (1) bekezdésében próbálja korrigálni, amikor úgy fogalmaz, hogy „a letartóztatott a büntetőeljárás jogait korlátozás nélkül gyakorolhatja.”

A felvetett szempontból, miszerint előrehozott büntetés-e a letartóztatás, lényeges kérdés, hol hajtják végre. Fő szabály szerint ott, ahol a szabadságvesztést is. Rendőrségi fogdába csak kivételesen kerülnek letartóztatottak. Mit mond pontosan a jogszabály? A Bv. szerint a rendelkezési jogkör gyakorlójának székhelye szerinti bv. intézetben, rendőrségi fogdában, az IMEI-ben, egyéb létesítményben, a katonai fogdában vagy javítóintézetben hajtják végre.

Az IMEI-ben akkor, ha a letartóztatott pszichiátriai kezelése szükséges, de előzetes kényszergyógykezelésének elrendelésére nincs alap, a letartóztatást – a bíróság rendelkezése alapján – az IMEI-ben kell végrehajtani.

A javítóintézetben történő végrehajtás újabb további kapcsolódási pontot jelent a Be. és a Bv. között. Korábban a Be.⁷ szabályozta az erre vonatkozó rendelkezéseket. A fiatal-

5 <http://kuria-birosag.hu/hu/elvhat/12014-szamu-bunteto-elvi-hatarozat>

6 Lásd a Darvas kontra Magyarország ügyet! <http://www.lb.hu/hu/ejeb/darvas-magyarorszag-elleni-ugye-1954707> Tanulmányom utolsó részében kitérek ennek az ügynek az ismertetésére.

7 Régi Be. 454. § (2) bek.

korú letartóztatásának részletes szabályai átkerültek a Bv.-be. A hatályos büntetőeljárás és büntetés-végrehajtási rendelkezések értelmében a fiatalkorúval szemben elrendelt letartóztatás maximális tartamát alapvetően a fiatalkorú életkora, míg a végrehajtási helyét az életkorán túl továbbra is a fiatalkorú személyisége és a terhére rótt bűncselekmény jellege határozza meg.

Összeköti a két jogszabályt az egyéb létesítményben történő végrehajtás is.⁸ Ennek kapcsán kell megemlíteni a tömeges bevándorlás okozta válsághelyzetben a menedékkérelről és a harmadik országbeli állampolgárok beutazásáról és tartózkodásáról szóló tv. hatálya alá tartozó személyek elhelyezésére, ellátására és fogvatartására szolgáló létesítményt. A jogszabályok egyrészt kimondják, hogy a kényszerintézkedések végrehajtása során a családokat lehetőleg együtt kell tartani, másrészt pedig azt is, hogy a kényszerintézkedéssel érintetteket el kell különíteni a büntetőeljárás hatálya alatt nem álló kérelmezőktől. Ez ellentmondást jelent, hiszen ha el kell különíteni a kényszerintézkedéssel érintetteket a büntetőeljárás hatálya alatt nem álló kérelmezőktől, akkor ez a két szabály egymást kizárja, és a hétköznapi gyakorlatában nem valósítható meg. Amikor tehát azt kutatjuk, hogy az egyes jogszabályok, jelen esetben a Be. és a Bv. között milyen kapcsolódási pontok vannak, akkor nem feltétlenül pozitív összefüggésekre, hanem kaotikus szabályozásra is bukkanhatunk.

Következő kapcsolódási pont az EJEE és az EJEB joggyakorlata lehet, ahol a 3. és az 5. cikk tilalmát komolyan veszik, és mind a büntetőeljárást, mind a büntetés-végrehajtást alaposan megvizsgálják egy-egy ügy kapcsán.

A strasbourgi joggyakorlat

A 3. cikk (A kínzás tilalma)

Az Emberi Jogok Európai Egyezményének (továbbiakban: EJEE) 3. cikke kimondja: *„Senkit nem lehet kínzásnak vagy embertelen, megalázó bánásmódnak vagy büntetésnek alávetni.”*

A kínzás tilalma alól nem lehet kivételeket tenni az állam javára. Ez egyben azt is jelenti, hogy az állam nem kaphat felmentést semmilyen esetre sem, ha a 3. cikkben meghatározott magatartást kifejti. A sértett közrehatásakor sincs kivétel, sőt háború vagy a legsúlyosabb bűncselekmények elkövetői esetében sem engedhető meg a kínzás, az embertelen és megalázó bánásmód.⁹

Érdekes eset Gafgen kontra Németország ügye, ahol az emberi jogi bíróság kimondta, miszerint az embertelen bánásmód alkalmazásának tilalma akkor is fennáll, ha azt a hatóság a sértett megmentése érdekében alkalmazza. A 3. cikkben megfogalmazott kínzás tilalma tehát az elérendő célra tekintet nélkül alkalmazandó, vagyis a tilalom alól nincsenek kivételek, még mások életének megmentése érdekében sem. Bár a terhelttel szemben alkalmazott fenyegetés – miszerint fájdalmas eljárásnak néz elébe, ha nem árulja el, hol van az elrabolt gyermek – elérte a 3. cikk megsértéséhez szükséges szintet, ugyanakkor a bíróság azt is kimondta, hogy ez a fenyegetés nem minősül kínzásnak.¹⁰

8 Be. CVII. fejezet és Bv. XXVIII/A fejezet

9 Grád A. (2005) p. 109.

10 Polgár E. (2010) p. 125-126.

Az Egyesült Államokat ért szeptember 11-i támadás után, a terrorizmusra adott válaszként megjelentek olyan „nézetek, hogy a fizikai nyomásgyakorlás bizonyos esetekben még jogállami demokráciákban is igazolható”,¹¹ így a történelem során megszületett jogokra nincs szükség, mert ezek az elvek akadálypályává változtatják a büntetőeljárást, és a „dzsungelben” a „dzsungel-jognak” kell érvényesülnie. Ezt pedig a hatalom korlátlansága jellemzi. „Ennek az új védelmi logikának következménye a társadalmaknak jókra és rosszakra való felosztása. Ezen az alapon lehet különbséget tenni országok között is. Vannak tehát, akiknek bűnösségéhez nem kell külön bizonyítási eljárás, és van hatalom, amely jogosult ennek a szelekciónak az elvégzésére. A célpontot nyilván a legerősebb nevezheti meg. A nemzetközi jog fórumai sem gátolják meg az önvédelmet, ha azok elutasítják a világnak ezt az amerikai interpretációját. (Ezért nincs szükség az ENSZ felhatalmazására, ezért nem ismeri el az USA a Nemzetközi Büntetőbíróság hatáskörét.) A bűnösök szőnyegbombázással is mósresre taníthatók.”¹² Ugyanakkor nemcsak az európai nemzetközi egyezmények mondják ki, hanem az Emberi Jogok Amerikai Egyezménye is deklarálja a semmilyen körülmények között, még háború, közveszély és egyéb szükségállapot idején sem felfüggeszthető emberi jogokat. Megsértésük ma háborús bűntettnek számít. Természetesen ez alól is van kibúvó. Dershowitz, aki bár nem tartja elképzelhetőnek, hogy fizikai kényszert alkalmazzanak a vádlottal szemben a büntetőeljárásban – a felelősségét igazoló bizonyíték megszerzése érdekében –, a büntetőeljáráson kívüli más eljárásokban viszont megengedhetőnek tartja. Érvei között szerepel, hogy „az amerikai jogban az önvádra kényszerítés tilalma csak a büntető perben érvényesül, és a büntetőjogi felelősség alóli mentesség garانتálása esetén az érintett – akár szabadságelvonással való fenyegetettség mellett – köteles önmagára nézve terhelő nyilatkozatot is tenni. Ebből következett arra, hogy a tortúra engedélyezése sem elképzelhetetlen, ha az érintett számára a büntetőjogi immunitás biztosított.”¹³

Strasbourgban nincs helye a fenti nézetnek, továbbra is kitananak amellet, hogy a 3. cikkben lévő tilalom semmilyen körülmények között nem feloldható.

Vókó György szerint bár az EJEB döntései segítenek a jogalkotónak és a jogalkalmazónak is abban, hogy eligazodjanak az EJEE cikkeinek értelmezésében, az EJEB döntéshozatali eljárását ugyanakkor „a jogirodalomban túl nehézkesnek, bürokratikusnak jellemezték, kevésbé tartják alkalmasnak arra, hogy hatékonyan kontrollálja a büntetés-végrehajtási gyakorlatot.”¹⁴ Vókó mégis úgy gondolja, hogy „a strasbourgi esetjog kétség kívül orientációs eszköz az emberi jogoknak a börtönökben való tiszteletben tartását vigyázó minden más szervezet, fórum számára.”¹⁵ Én az utóbbi megállapításával értek egyet.

Ha részletesebben belemegyünk a strasbourgi bíróság gyakorlatába, és a 3. cikkel kapcsolatos döntéseket elemezzük, akkor azt látjuk, hogy az embertelen bánásmódnak el kell érnie egy minimális szintet ahhoz, hogy a 3. cikk hatálya alá tartozzon. A minimum szint meghatározása során tekintettel kell lenni az eset összes körülményére, így a kifogásolt bánásmód időtartamára, annak fizikai és mentális hatásaira, az áldozat nemére és egészségi állapotára. A megalázás szándékának hiánya nem zárja ki a jog-

11 Bárd K. (2003) p. 79.

12 Kagan, R (2002) p. 517. idézi Finszter G. (2003) p. 76-77.

13 Dershowitz, M (2002). idézi Bárd (2003) p. 79.

14 Vókó Gy. (2011)

15 Uo.

sértés megállapítását. Az államnak biztosítania kell, hogy a fogva tartási körülmények ne sértsek az emberi méltóságot és a büntetés végrehajtása ne okozzon a szükségesnél nagyobb szenvedést.¹⁶

Ha további példák után kutatunk, akkor arra jutunk, hogy számos ügyben jelenik meg ez a tilalom, többek között hazánkat is érintően, de a vallomás megszerzése érdekében alkalmazott kínzás miatt legtöbb esetben Törökországot marasztalta el a Bíróság. A kurd kérelmezők ügyében, akiket általában illegális szervezetekben való részvétellel, terrorizmussal gyanúsított a török állam, az EJEB megállapította, hogy a legszélsőségsé-
sebb és szinte elképzelhetetlen módon kínozták őket fogva tartásuk alatt. Bár a török hatóságok nem ismerték el az embertelen bánásmód alkalmazását, az EJEB a kérelmezők nyilatkozatai, a látletelek és egyéb bizonyítékok alapján számos ügyben állapította meg a Bíróság a török állam felelősségét.

A Magyarország elleni ítéletek közül megemlíthető a Kmetty kontra Magyarország-
ügy. A tényállás szerint 1998-ban a nagycsarnoki bombariadónál a kierkező rendőrök felszólítása ellenére néhányan mégsem akarták elhagyni a piacot. Az egyik árust a rendőrök erőszakkal megragadták és elszállították a rendőrkapitányságra. Ott súlyosan bántalmazták, ütötték, rúgták, szidalmazták, leköpték, és csak este 9-kor engedték el. A bántalmazás következtében a kérelmező megsérült, testén véralfutások keletkeztek, több foga kitört. A sérülésekről látlet készült, amelyben az orvos megállapította, hogy a sérülések „közepesenél nagyobb erejű tompa erőbehatástól” is keletkezhetnek, ugyanakkor azt is kizárta, hogy a bántalmazás a kérelmező által előadott módon történt. A sérülések elvileg az előállítás során tanúsított ellenállása leküzdése közben jöttek létre. Erre tekintettel a nyomozóhatóság megszüntette az eljárást, a másodfokú Ügyészégi Nyomozó Hivatal pedig ezt helybenhagyta. A strasbourgi bíróság elfogadta, hogy a sérülések keletkezésének körülményei valóban nem állapíthatók meg az ügy adatai alapján, azonban a nyomozóhatóságok nem tisztázták szakszerűen és megnyugtatóan az ügy körülményeit. Például nem került sor a felismerésre bemutatásnál kiválasztott rendőrökkel történő szembesítésre, valamint nem hallgatták ki őket. Ezért a bíróság megállapította, hogy hazánk megsértette az EJEE 3. cikkét.¹⁷

Az alábbi ügyeket lehetne még kiemelni a 3. cikk kapcsán:

- Balogh kontra Magyarország, ügyszám: 47940/99., 2004. július 20.
- Réti és Fizli kontra Magyarország, ügyszám: 31373/11., 2012. szeptember 25.
- Károly László kontra Magyarország, ügyszám: 50218/08., 2013. február 12.
- Kiss Borbála kontra Magyarország, ügyszám: 59214/11., 2012. június 26.
- Gubacsi kontra Magyarország, ügyszám: 44686/07., 2011. június 28.
- H. Z. kontra Magyarország, ügyszám: 28973/11., 2012. november 8.

Természetesen más államok is kerülhetnek Strasbourg elé, mint például az alábbi ügyek esetében:

- Tomasi kontra Franciaország, ügyszám: Series A 141-A., 1992. augusztus 27.
- Gafgen kontra Németország, ügyszám: 22978/05., 2010. június 1.

¹⁶ Grád A. (2005) p. 108-141.

¹⁷ http://epa.oszk.hu/02300/02334/00014/pdf/EPA02334_Fundamentum_2004_01_157-161.pdf

- Aydin kontra Törökország, ügyszáma: Reports 1997-V., p.1866., 1997. szeptember 25.
- Cakici kontra Törökország, ügyszám: 23657/94., 1999. július 8.

A 3. cikk sérelme nemcsak büntető-, hanem idegenrendészeti eljárásokban is előfordulhat, mely eseteket az EJEB is vizsgál. Az ilyen ügyekben a kérelmezők általában azt sérelmezték, hogy a „bepanaszolt” állam nem adott számukra és családtagjaik számára tartózkodási vagy letelepedési engedélyt, illetve a már engedéllyel rendelkezőt kiutasították vagy más államnak kiadták. A strasbourgi bíróság ezekben az ügyekben tág mérlegelési teret hagy a tagállamoknak, különösen akkor, ha a kérelmező kiutasítására súlyos bűncselekmény elkövetése miatt kerül sor. A kérelmezők egyik csoportja arra hivatkozott, hogy elszakad a befogadó országban élő családjától, a másik részük a származási országukba visszatérésük esetén rájuk váró kínzás és embertelen vagy megalázó bánásmódtól tartottak. A bíróság azonban viszonylag ritkán fogadja el a felsorolt érveket a 3. cikk sérelmének megállapításához.

Az 5. cikk (A szabadsághoz és a biztonsághoz való jog)

„(1) Mindenkinek joga van a szabadságra és a személyi biztonságra. Szabadságától senkit nem lehet megfosztani...”

Az ENSZ Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányának 9. cikke és az EJEE 5. cikke csaknem egyezően szabályozza a szabadsághoz és biztonsághoz való jogot, mely tartalmilag az alábbiakat jelenti:

- Mindenkinek joga van a szabadságra és a személyi biztonságra. Senkit sem lehet önkényesen őrizetbe venni vagy letartóztatni, kivéve, ha ezt a törvényben meghatározott okok, feltételek alapján, legális eljárásban az erre feljogosított szerv teszi.
- Minden letartóztatott személyt, az általa értett nyelven, haladéktalanul tájékoztatni kell letartóztatása okairól és az ellene felhozott vádról.
- Akit bűncselekmény vádjával őrizetbe vettek, illetve letartóztattak, a legrövidebb időn belül bíró (vagy a törvény értelmében bírói hatáskört gyakorló más hatósági személy) elé kell állítani; a terheltnek joga van arra, hogy ügyében ésszerű határidőn belül tárgyalást tartsanak, vagy szabadlábba helyezték.
- Az őrizetbe vett, vagy letartóztatott terhelt jogosult bírósághoz fordulni avégett, hogy az késedelem nélkül döntsön a fogva tartás törvényességéről, és rendelje el a szabadlábba helyezését, amennyiben a fogva tartás nem törvényes.
- A törvénytelenül letartóztatott vagy fogva tartott személynek joga van kártalanításra.

A személyes szabadság – mint emberi jog – és a tisztességes eljárás megvalósulását garantáló biztosítékok összefoglalóan – a lényegét kiemelve – Bárd Károly szerint az alábbiak:

- az őrizetbe vett személy bíróság elé állítása,
- a törvénytelenül letartóztatott vagy fogva tartott kártérítési jogosultsága,
- az ártatlanság védelme és
- a védelemhez való jog.¹⁸

Ezek az elvek azok, amelyeket Strasbourgban betartatnak, és korlátozásukat semmilyen körülmények között, még szükséghelyzetben sem engedik meg. Amikor úgy tűnik, mintha a letartóztatás előrehozott büntetés lenne, akkor ezzel leginkább az a baj, hogy a felsorolt garanciák közül az ártatlanság védelme sérül. A bíróságok legtöbbször a letartóztatást a kiszabható súlyos büntetéssel indokolják, és ezzel is azt támasztják alá, hogy nem kényszerintézkedésről, hanem sokkal inkább előrehozott büntetésről van itt szó. Ezt támasztja alá a már említett Darvas ügy, ahol a kérelmező az EJEE 5. cikke 1. bekezdésének c) pontjára és 3. bekezdésére hivatkozott, amikor azt sérelmezte, hogy indokolatlanul helyezték előzetes letartóztatásba. Az EJEB kifejtette, hogy a nyomozás befejezését követően, amikor már vádat emeltek, arra hivatkozni, miszerint az összejátszás veszélye áll fenn, nem helyénvaló, hiszen ha egyszer a bizonyítékokat már összegyűjtötték, akkor az összebeszélés szöbe sem jöhet. Később pedig, amikor a bíróságok azért hosszabbították meg a kérelmező letartóztatását, mert a várható büntetésének a súlyosságára hivatkoztak, az EJEB-et nem győzték meg arról, hogy a letartóztatás fenntartására szükség volt a bizonyítékok összegyűjtése és a vádemelés után. Ennek az ügynek a kapcsán merült fel a szökés veszélyére történő hivatkozás is. A strasbourgi bíróságot ennél a ténynél sem győzték meg a Kormányzat érvei. Az EJEB megjegyezte, miszerint a bíróságok kevés figyelmet fordítottak a kérelmező szökését valószínűtlenné tevő olyan személyes körülményeire, mint például a családi háttere, ehelyett ragaszkodtak a kérelmező szökésének veszélyéhez, itt is egyetlen érvre, a kiszabható büntetés súlyára utalva, anélkül azonban, hogy bármilyen módon megjelölték volna, hogy a nyomozás eredménye miként támasztotta alá ezt.¹⁹

Az EJEE 5. cikke jelenti a legtöbb vita tárgyát, ugyanis a legalapvetőbb kérdés ezzel kapcsolatban, hogy mi az, amit fogalmilag szabadságtól való megfosztásnak tekinthetünk. A Bíróság általánosan az 1. bekezdésbe ütközésre hivatkozással is marasztalt el országokat.

Néhány más érdekes esetet kiemelve látható, hogy az EJEB hogyan értelmezi az 5. cikket.

A Lukanov kontra Bulgária (21915/93, 1997. március 20.) ügyben²⁰ a kérelmező a korábbi bolgár miniszterelnök-helyettes, aki sérelmezte, hogy az ellene sikkasztás büntette miatt indult büntetőeljárásban előzetes letartóztatását rendelték el. Az EJEB megállapította, hogy a strasbourgi eljárás során Bulgária nem nyújtotta be azokat a bizonyítékokat, amelyek alátámasztották volna a megalapozott gyanút arra vonatkozóan, hogy az eljárás alá vont személy a saját maga vagy harmadik személy számára előnyt akart szerezni. A Bíróság nem fogadta el az állam védekezését, miszerint a szabadságtól való megfosztás jogoszerű lett volna, és bűncselekmény elkövetésének megalapozott gyanúján alapult.

Az ügy érdekessége az, ahogyan a bolgár legfőbb ügyész „védekezett”. Észrevételeiben utalt a bolgár jogra, mely szerint, ha az elkövető más tulajdonával úgy rendelkezik, mintha az a sajátja lenne, s ez a tényleges tulajdonos érdekeit sérti, akkor megvalósul a

18 Bárd K. (2007) p. 37.

19 <http://www.lb.hu/hu/ejeb/darvas-magyarorszag-elleni-ugye-1954707>

20 <http://kuria-birosag.hu/hu/ejeb/lukanov-bulgaria-elleni-ugye-2191593>

sikkasztás. A bűncselekmény tényállásának nem szükséges eleme, hogy a terhelt saját maga vagy harmadik fél számára előnyt kívánt-e szerezni. A konkrét esetben, mivel testületi döntés következtében keletkezett a gazdasági kár, a határozatot hozó testület valamennyi tagja ellen büntetőeljárás indult. A legfőbb ügyész ugyanakkor elismerte, hogy a panaszos előzetes letartóztatásának idején „nem volt abban a helyzetben, hogy megállapítsa, vajon volt-e bűncselekmény elkövetésére irányuló szándék. Úgy ítélte meg – figyelemmel az ügy körülményeire és bonyolultságára – ez csak az előzetes nyomozás során dönthető el. Habár kifejezetten nem szerepel a kérelmező előzetes letartóztatását elrendelő határozatban, a döntést a kérelmező személye s az elkövetett bűncselekmény súlyossága figyelembevételével hozták meg.”²¹ A Kúria is hangsúlyozta döntésében, hogy a volt bolgár miniszterelnök-helyettes hatalma „kivételesen széleskörű hatalom, amivel pozíciója folytán rendelkezett, nagyobb lehetőséget biztosított számára, hogy megszökjön, vagy további bűncselekményeket kövessen el a már elkövetettek mellett. Ráadásul helyzete a társadalomban, számos külföldi kapcsolata, megismélt útlevél visszaadása iránti kérelmei voltak azok a szempontok, amik jogszerűvé tették előzetes letartóztatásba helyezését.”²² A legfőbb ügyész megítélése szerint a panaszos előzetes letartóztatása összhangban volt a bolgár joggal, beleértve az alkotmányt is, és összhangban volt továbbá az EJEE 5. cikkének 1/c. pontjában foglaltakkal.

Az EJEB a bolgár kormány azon észrevételeit illetően, mely szerint a panasz alapjául szolgáló intézkedéseket független hatóságok hozták, hangsúlyozta, a kormányok felelnek az EJEE alapján az ilyen hatóságok tevékenységéért, ahogy bármely más kormány szerv tevékenységéért is. A Bíróság hangsúlyozta továbbá, hogy számára – valamennyi ügyben – az állam nemzetközi jogi felelőssége a főkérdés.

A strasbourgi eljárás során az EJEB számára központi kérdésként az EJEE 5. cikkének első bekezdése, s ehhez kapcsolódóan az előzetes letartóztatás jogszerűsége merült fel. A Bíróság megvizsgálta a bolgár jogszabályokat, és megállapította, hogy bár a kérelmező, mint a bolgár kormány tagja, részt vett olyan döntésekben, melyekben egyes fejlődő országoknak bizonyos összegeket ítélték oda segélyként és kölcsönként, mindazonáltal az előzetes letartóztatás jogszerűségét igazoló egyik büntető törvénykönyvi rendelkezés sem írta elő, hogy bárki büntetőjogi felelősségre vonásnak teszi ki magát ilyen jellegű testületi döntésben való részvétellel. Ráadásul olyan bizonyítékot sem hoztak fel ellene, amely igazolná, hogy a hivatkozott döntések jogellenesek voltak.²³

A Magyarországgal szemben indított eljárások közül talán az egyik legérdekesebb a Gajcsi kontra Magyarország-ügy (34503/03, 2006. október 3.). A tényállás szerint a panaszos már 3 éve egy pszichiátriai intézetben volt, amikor a bíróság a fogva tartás törvényességének éves felülvizsgálatát végezte. „A bizonyítékokra és a szakvéleményre támaszkodva a bíróság megállapította, hogy indokolt és törvényes a páciens meghosszabbított pszichiátriai kezelése. A páciens további terápiát igényel.” A panaszos jogorvoslatot nyújtott be, és ebben arra hivatkozott, hogy a bíróság határozatában érdemi hiányosságok vannak, és a fogva tartásának elrendelése nem „a törvényben meghatározott eljárás” keretében történt, továbbá nem indokolták a döntést. A fellebbezését a magyar bíróság elutasította. Ezt követően fordult a panaszos Strasbourghoz, ahol az EJEB megállapította

21 Uo.

22 Uo.

23 <http://kuria-birosag.hu/hu/ejeb/lukanov-bulgaria-elleni-ugye-2191593>

az EJEE 5. cikk (1) bekezdésében foglaltak sérelmét. Az EJEB döntése szerint bármely szabadság-megvonási formát nemcsak a nemzeti jog anyagi és eljárási rendelkezéseivel összhangban, hanem magának az 5. cikknek a célját szem előtt tartva kell fogantatni, megvédvé az egyént az önkényességtől. A Bíróság megvizsgálta a releváns nemzeti jogi szabályt erre vonatkozóan, mely hangsúlyozza a veszélyességet, mint a kényszer-gyógykezelés elrendelésének egyik előfeltételét. Ugyanakkor a nemzeti bírósági határozatokban nem volt nyoma a panaszos állítólagos vagy potenciálisan „veszélyes magatartása” értékelésének, így a fogva tartásnak nem volt meg a jogalapja.²⁴

Az Országos Kriminológiai Intézet (OKRI) egyik kutatása²⁵ a szabadsághoz való jog megsértésével kapcsolatban megállapítja, hogy nem minősül az 5. cikk első bekezdésébe ütközőnek az, ha valakit akarata ellenére öregek otthonában helyeznek el, feltéve, hogy a mentálisan sérült személy már nem képes saját magáról gondoskodni.²⁶

Az említett kutatás kitér arra is, miszerint a strasbourgi ügyeknek speciális sajátossága, hogy az EJEE értelmében nem minősül előzetes fogvatartásnak a terheltnek az első fokú ítélet utáni szabadságelvonása. E tekintetben ugyanis az EJEB az angolszász logikát követi, és úgy véli, hogy – bár az ítélet még nem jogerős – a terhelt elítéltnek minősül. Az angolszász jog értelmében a fellebbezési jog nem tekinthető automatikusnak, hanem sok esetben a fellebbezés gyakorlásához bírósági hozzájárulás is szükséges.

Összegezés

Tanulmányomban azokat a kapcsolódási pontokat kerestem, amelyek összekötik a büntetőeljárást a büntetés-végrehajtással. A büntetés-végrehajtással kapcsolatos jogi szabályozás ugyanis részben a büntetőeljárás törvényben, nagyobb részben pedig a büntetés végrehajtásáról szóló törvényben helyezkedik el. Fontosnak tartottam bemutatni, hogy egy-egy jogterület önmagában nem vizsgálható. Mindig ki kell tekintenünk más jogágak szabályozási rendszerére is. A különböző törvények ugyanis kölcsönösen hatnak egymásra. Igaz ez a Bv. kódexre és a Be. törvényre is, de a legfontosabb kapcsolódási pontot véleményem szerint a strasbourgi joggyakorlat jelenti. A döntésekből kiderül, hogy az egyes országokban nem egységesek a fogvatartás körülményeire és a fogvatartotti jogok biztosítására vonatkozó előírások, ugyanakkor az EJEB igyekszik egy ún. minimum szintet meghatározni, melynek során tekintetbe veszi az eset összes körülményét, a kifogásolt bánásmód időtartamát, annak fizikai és mentális hatásait, az áldozat nemét és egészségi állapotát.

24 EJEB, 34503/03, 2006. október 3-i ítélet

25 Bárd P. (2014)

26 A mentálisan sérültek jogaival kapcsolatban lásd továbbá az Európai Emberi Jogi Bíróságnak az e témával kapcsolatos összefoglalóját: (http://www.mdac.info/sites/mdac.info/file/Hungarian_Summaries%20of%20Mental%20Disability%20Cases%20Decided%20by%20the%20European%20Court%20of%20Human%20Rights.pdf)

Felhasznált irodalom

- Bárd Károly (2003): Demokrácia - Tisztességes eljárás - Megismerés a büntető perben. In: Emlékkönyv Kratochwill Ferenc (1933-1993) tiszteletére; Bűnügyi Tudományi Közlemények, 5. sz. (szerk.: Farkas Á.) Bíbor Kiadó, Miskolc
- Bárd Károly (2007): Emberi jogok és büntető igazságszolgáltatás Európában. A tisztességes eljárás büntetőügyekben – emberijog-dogmatikai értekezés. Magyar Hivatalos Közlönykiadó, Bp.
- Bárd Petra (szerk., 2014) Büntetőeljárás alapelvek – kézirat, OKRI könyvtár –, OKRI-kutatás, Bp.
- Dershowitz, Alan M. (2002): Why Terrorism Works. Yale University Press, New Haven
- Finszter Géza (2003): A rendészet elmélete. OKRI – KJK, Bp.
- Grád András (2005): A Strasbourgi Emberi Jogi Bírászkodás kézikönyve., Strasbourg Bt., Budapest
- Kagan, Robert (2002): Puissance et faiblesse. Commentaire, N. 99. Automne
- Polgári Eszter (2010): Az Emberi Jogok Európai Bíróságának legfrissebb döntéseiből. Gafgen Németség elleni ügye. Fundamentum, 2010/3. szám p. 125-130.
- Vókó György: Bűnelkövetők jogkorlátozása jogállamban. MTA Doktori értekezés

KIÉTKEZÉSI BOLT

